

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2025. № 1.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.1.5>

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

ПАРАДИГМА ЗВЕРШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ О.І. КОВАЛІВА: АВТОРСЬКІ СУДЖЕННЯ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher,

Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

THE PARADIGM OF COMPLETING LAND REFORM IN UKRAINE BY O.I. KOVALIV: AUTHORIAL JUDGMENTS

У статті розглядаються парадигма звершення земельної реформи в Україні О.І. Коваліва та авторські судження про можливості її реалізації. Зазначено, що як і за дослідженнями О.І. Коваліва, у праці «Звершення

земельної реформи в Україні: нова парадигма» так і за дослідженнями А.М. Третьяка, В.М. Третьак, Н.А. Третьак у праці «Земельна реформа в Україні: тенденції, наслідки у контексті якості життя і безпеки населення» констатують, що складна ситуація, яка склалася у галузі земельних відносин спричинена насамперед відсутністю зваженої державної земельної політики щодо власності на землю. О.І. Ковалів, у своєму дослідженні констатує, що методологічною основою функціонування економічних відносин в процесі здійснення земле- і природокористування є реальне їх розмежування, тобто відповідні вартісні частки рентоузгоджувальних прибутків (доходів) від власності на земельну ділянку як об'єкта нерухомості відокремити від права власності Українського народу як природного об'єкта. Проте, ним не розкривається інституціональний (в тому числі землевпорядний) процес такого розмежування. Запропоновано, для розмежування функціонування економічних відносин в процесі здійснення земле- і природокористування, концепцію обліку та оцінки екосистемних послуг (активів) землекористування. Розроблено логічно-змістовну схему сутності моделей інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу формування земельних відносин та системи землекористування. Обґрунтовано, що сутність парадигми інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу завершення (звершення) земельної реформи в Україні в контексті реалізації конституційних положень статей 13 і 14 щодо права власності Українського народу на землю та, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, заключається у переході існуючої концепції інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу формування земельних відносин та системи землекористування: «земельна ділянка – режим її використання – землекористування як сукупність земельних ділянок – територія» до новітньої – «простір – територія – система землекористування – режим землекористування – земельна ділянка». Такий підхід дозволяє залучити в

економічні відносини природні активи землі, здійснювати їх облік та оцінку вартості.

The article examines the paradigm of completing land reform in Ukraine proposed by O.I. Kovaliv and the author's judgments regarding its implementation possibilities. It is noted that, as indicated in the studies by O.I. Kovaliv in the work "Completing Land Reform in Ukraine: A New Paradigm" and by A.M. Tretyak, V.M. Tretyak, and N.A. Tretyak in the work "Land Reform in Ukraine: Trends, Consequences in the Context of Quality of Life and Population Safety," the challenging situation in the field of land relations is primarily caused by the lack of a balanced state land policy concerning land ownership. O.I. Kovaliv, in his research, asserts that the methodological foundation for the functioning of economic relations in the process of land and natural resource use lies in their clear delineation. This means separating the respective value-based portions of rent-aligned profits (income) derived from ownership of a land plot as a real estate object from the ownership rights of the Ukrainian people as a natural resource. However, the institutional (including land use planning) process of such delineation is not detailed in his work. It is proposed, for the delineation of the functioning of economic relations in the process of land and natural resource use, to adopt a concept for the accounting and evaluation of ecosystem services (assets) in land use. A logical and content-based scheme has been developed to represent the essence of models for the institutional (including land use planning) process of forming land relations and land use systems. It is substantiated that the essence of the paradigm of the institutional (including land use planning) process of completing (finalizing) land reform in Ukraine, in the context of implementing the constitutional provisions of Articles 13 and 14 regarding the Ukrainian people's right to land ownership and recognizing that land is a fundamental national wealth under special state protection, lies in transitioning from the existing concept of the institutional (including land use planning) process of forming land relations and land use systems—"land plot → its usage regime → land use as a set of land plots

→ territory"—to a new paradigm: "space → territory → land use system → land use regime → land plot." This approach enables the inclusion of natural land assets in economic relations, their accounting, and valuation.

Ключові слова: земля, земельна реформа, земельні відносини, система землекористування, інституціональний процес, землевпорядний процес, природні активи

Keywords: land, land reform, land relations, land use system, institutional process, land use planning process, natural assets.

Постановка проблеми. Ще у 2016 р. О.І. Ковалів у своїй праці «Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма» зазначав, що «Основні причини невдалого здійснення земельної й аграрної реформ в Україні полягають у відсутності законодавчо визначеної мети, етапів, завдань та механізмів правового, економічного, фінансового і соціального розвитку реформ, а також шляхів їх забезпечення й реалізації; необґрунтоване запровадження колективної форми власності на землю та поділ родючих угідь на земельні паї (ділянки), що перетворило селянколгоспників на віртуальних орендодавців; непроведення високоточних робіт з геодезії, цифрової картографії, кадастру; нездійснення відповідних комплексних державних землевпорядних робіт; відірваність від фінансових, податкових, митних, природоохоронних та інших трансформацій [1].

У монографічному дослідженні «**Земельна реформа в Україні: тенденції, наслідки у контексті якості життя і безпеки населення**» [2] ще у 2017 р. нами констатувалося, що «**Складна ситуація**, що склалася у сфері земельних відносин протягом 2004-2016 рр., спричинена насамперед **відсутністю**: 1) **зваженої державної земельної політики та механізму її реалізації**; 2) ефективного системи фінансово–економічного і землевпорядно-правового механізму регулювання земельних відносин та землекористування; 3) послідовної державної політики щодо комплексного

розвитку земельного законодавства, фінансування здійснення землеустрою і ведення земельного кадастру, формування інвестиційно–привабливого землекористування; 4) комплексного підходу та неврахуванням історичних факторів у реформуванні системи державного земельного кадастру та створенні державної системи реєстрації речових прав на нерухоме майно і їх обмежень; 5) виваженої державної політики формування і розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення; 6) належного фінансування фундаментальної та прикладної землевпорядної науки; 7) недооцінкою складності, масштабів і специфіки зміни земельних відносин у ході проведення економічних реформ; 8) невдалим (особливо в аграрній сфері) запозиченням правових інститутів і механізмів, які використовуються у країнах із розвинутою ринковою економікою; 9) подрібненням земельних масивів і створенням великої кількості невеликих за площею і малоефективних господарств у сільському господарстві; 10) безсистемністю у розв’язанні проблем, що виникають під час проведення земельної реформи в Україні поряд із реформуванням відносин власності на майно, запровадженням нових організаційно–правових форм господарювання; 11) ігноруванням проблеми комплексного підходу до розвитку сільських територій у процесі проведення земельної реформи.

На жаль, вже у 2022 р. уряд України в Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель теж констатує, що **«Відсутність належної державної політики** щодо використання та охорони земель призвело до непрогнозованого зменшення площ продуктивних земель, особливо сільськогосподарських угідь. У більшості сільськогосподарських підприємств відсутні науково обґрунтовані сівозміни, ґрунтозахисні технології вирощування сільськогосподарських культур, порушено науково обґрунтоване співвідношення між внесенням органічних і мінеральних добрив, що призводить до виснаження земель, зниження родючості ґрунтів, деградації земель. ... Формування земельних відносин, зміна форм власності та господарювання на землі на даний час не

забезпечили поліпшення використання земель та їх охорони. ... Однією з основних причин виникнення проблеми нераціонального використання земель та їх неналежної охорони є **відсутність досконалої системи нормативно-правових актів**, які б реально регламентували науково обґрунтоване екологічно та економічно припустиме використання земель в умовах наявності значної кількості дрібних землеволодінь і землекористувань.» [3].

Таким чином, станом на 2022 р. (довоєнний період) в Україні так і не було сформовано земельної політики держави щодо завершення (як і звершення) земельної реформи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – Дослідження парадигми звершення земельної реформи в Україні О.І. Коваліва та авторські судження про можливості її реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо сутність парадигми звершення земельної реформи в Україні О.І. Коваліва. На думку О.І. Коваліва «Питання землі та її природних ресурсів, які конституційно визнано основним національним багатством, і до яких мають відношення майже всі галузі народного господарства і всі громадяни України мають бути пріоритетом державного управління і основним ключем до соціально-економічного розвитку держави, кожного регіону та кожної родини. При цьому ключова роль має відводитися формуванню механізмів з реалізації цілей і конституційних прав громадян України та розвитку здорового громадянського суспільства, без чого немислимо розглядати будь-які суспільно-економічні, екологічні чи духовні відносини.» [1]. Відповідно, ним пропонується **«нова парадигма економіки природокористування, побудована на принципах балансування і розмежування інтересів, зокрема відокремлення конституційного права власності Українського народу на природні об'єкти від прав власності на земельні ділянки як об'єкти нерухомого майна»** [1]. Зокрема, О.І. Ковалів розглядає, що «реальне бажання користувачів природних об'єктів, яке виникає в процесі

природокористування, досягти можливо максимального ефекту на свою користь повинно супроводжуватися новими інституціональними чинниками, де найважливішою ціллю і одночасно вимогою має бути правило формування комфортної життєдіяльності в гармонії з навколишнім середовищем у конкретних умовах і в межах впливу такої діяльності, створюючи блага для всіх громадян України» (рис. 1).

Рис. 1. Структурно-логічна матриця розмежування уяви про цілісність і взаємність інститутів права власності на земельну ділянку і власне процесу природокористування [1]

В цьому зв'язку О.І. Ковалів зазначає, що «важливо усвідомити не лише економічну, але й юридичну природу сутності норм **«право власності на землю»** і **«право власності на земельну ділянку»**. Конституційне делегування (від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.) права власника (Українського народу) землі та її природних ресурсів нічого не може мати спільного з набуттям і реалізацією громадянами і юридичними особами права власності на земельну ділянку» [1].

В цьому зв'язку, нами пропонується здійснити узаконення права власності українського народу на землю шляхом законодавчого введення **суспільної власності на землю**. Тоді у «пучку правомочностей» на земельну ділянку можна буде виділити право суспільної власності як українського народу, а відповідно вводити обтяження і обмеження у використанні та здійснювати оцінку його вартості.

Забезпечення реальних прав власності Українського народу на свою землю як на ключовий об'єкт життєдіяльності, на думку О.І. Коваліва, можливе лише за умов звершення земельної реформи в Україні в контексті **нової парадигми**, структурно-логічну схему якої наведено на рис. 2 [1]. Пояснимо розуміння в цій матриці автором рент. Зокрема: 1) рента I (RH) — право на загальнонаціональну власність (природні властивості землі); 2) рента II (RD) — право власності на земельну ділянку як нерухомість; 3) рента III (RP) — додатково вкладена праця (інтелект) і засоби (за *господарське ставлення до землі*); 4) рента IV (RM) — монопольна (регуляторна) діяльність (*стимулювання виробництва і реалізації продукції, в тому числі на експорт*). Усі означені та інші права власності як головні чинники заінтересованості, на погляд О.І. Коваліва, повинні приносити їхнім власникам відповідні збалансовані прибутки (доходи), особливо рентоузгоджувальні (RH; RD; RP; RM) [4].

Центральним вектором звершення земельної реформи, в матриці основних чинників нової парадигми, О.І. Ковалів вбачає «досяжність рівня комфортної життєдіяльності людини-громадянина, її родини і громади, в процесі якої забезпечується раціональне земле- і природокористування та збереження довкілля [5]. Досягнення цієї мети вимагає реформування діючих державних інститутів з питань землі та її природних ресурсів. Ним пропонується на їх базі створити позавідомчу Національну земельну установу (на подібні Національного банку України) [6] як центральний орган з реалізації конституційних норм стосовно єдиної національної регуляторної земельної політики.

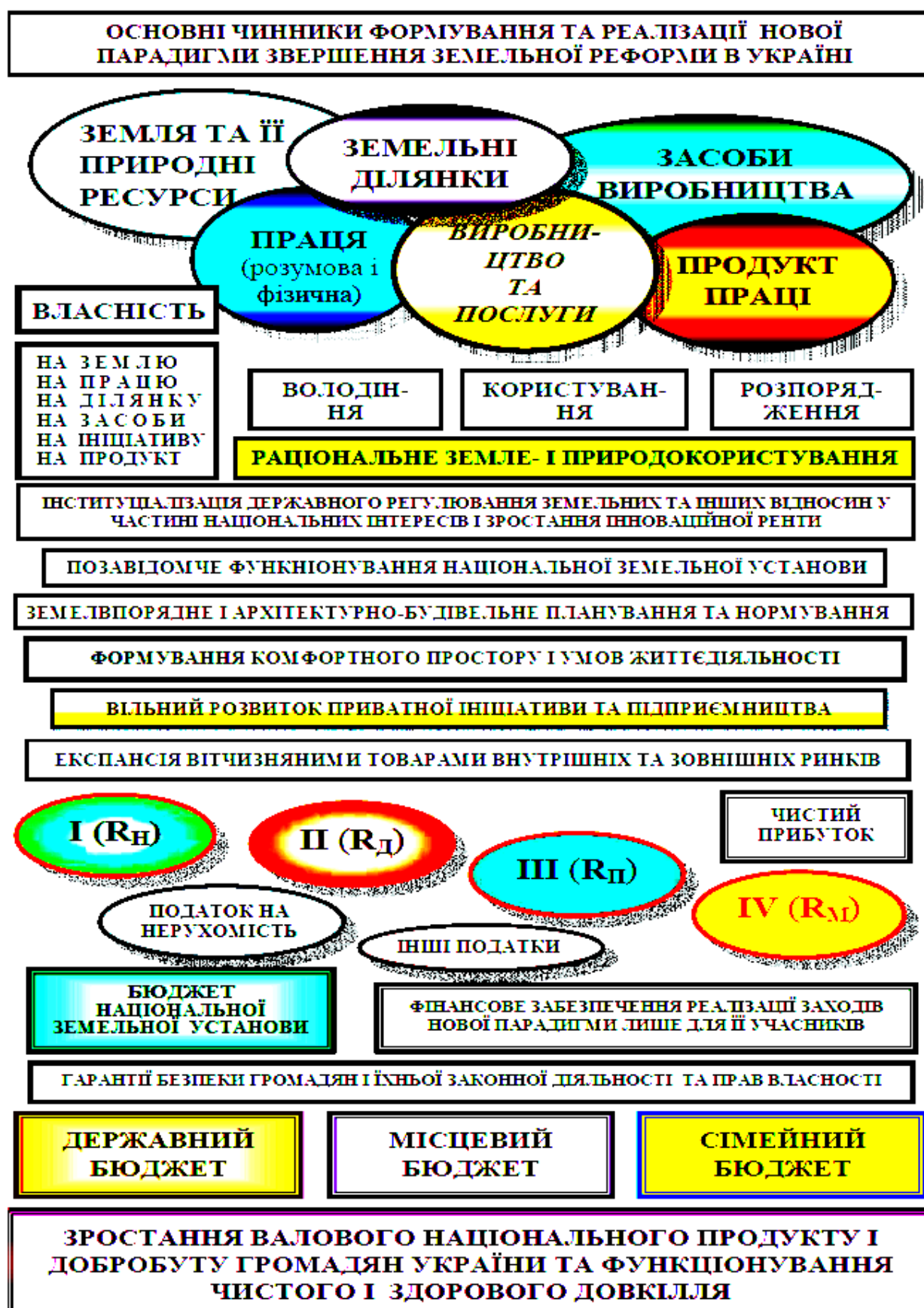

Рис. 2. Структурно-логічна матриця основних чинників
 нової парадигми [1]

В цьому зв'язку, О.І. Ковалів констатує, що «Право власності на земельну ділянку як на нерухомість не розмежовано від прав власності на основне національне багатство як природний об'єкт права власності Українського народу. Методологічною основою функціонування економічних відносин в процесі здійснення земле- і природокористування є реальне їх розмежування, тобто відповідні вартісні частки рентоузгоджувальних прибутків (доходів) від власності на земельну ділянку як об'єкта нерухомості відокремити від права власності Українського народу як природного об'єкта. Величина рентоузгоджувального прибутку (доходу) від власності на основне національне багатство як природний об'єкт не може бути меншою від рентоузгоджувального прибутку (доходу) від власності на земельну ділянку як на об'єкт нерухомості» [1]. Прогнозне співвідношення між цими вартісними частками в одному гектарі сільськогосподарських угідь (ріллі) середньої якості й продуктивності в Україні, за розрахунками О.І. Коваліва, становить відповідно 0,65 і 0,35.

Частково з такою думкою О.І. Коваліва можна б було погодитися. Разом з тим, щодо методологічного підходу до функціонування економічних відносин в процесі здійснення земле- і природокористування, виникає певні сумніви. Так, наприклад, *земельні ділянки власників земельних часток (паїв)*, що використовуються у сільському господарстві, у своїй сукупності формують землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств. Останні у своїй сукупності утворюють *територіальні одиниці екосистем землекористування на в межах яких формуються економічна та екологічна земельна рента* [7]. Також, співвідношення між природною і економічною рентоутворюючими складовими орних земель змінюється з часом та в залежності від використовуваних технологій у сільському господарстві.

Одночасно слід зазначити, що здорові екосистеми землекористування та біорізноманіття мають основне значення для підтримки та зростання благополуччя людей, їх спільнот та їх економіки. Середовище

землекористування постійно знаходиться під тиском, і для забезпечення та покращення економічного становища необхідно стикатися з непрямими ризиками. Ці проблеми були чітко сформульовані на порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, включаючи Цілі у сфері сталого розвитку [8]. Зростає визнання того, що деградація природи не є суто екологічною проблемою, яка вимагає заходів у відповідь з точки зору екологічної політики, та що необхідні заходи у відповідь з точки зору економічної та соціальної політики. Тому особи, які приймають рішення у всіх секторах економіки країни, повинні враховувати конкретний екологічний контекст, у якому прийматимуться рішення, а також пов'язані з ними залежності і наслідки. В цьому зв'язку, встановлення узгодженого постійного *виміру змін у стані екосистем землекористування* та їх зв'язку з економічною та іншою діяльністю людини має центральне значення для забезпечення *обліку вартості, статистики і оцінки екосистемних послуг землекористування* у процесах прийняття рішень, у тому числі пов'язаних з економічними системами.

Для узгодження термінів в Україні із міжнародними, нами в цьому дослідженні приводяться основні терміни, які використовуються статистичним інструментарієм ООН, Європейською комісією, Продовольчою та сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Міжнародним валютним фондом та Групою Світового банку. Зокрема:

Земля – «це унікальний природний актив, що є простір, в якому протікають економічна діяльність і природні процеси, і в межах якого зосереджені активи навколишнього середовища та економічні активи» [9]. *Природні ресурси* це «усі природні біологічні ресурси (включаючи ресурси деревини та гідробіонти), мінерально-енергетичні ресурси, ґрунтові ресурси та водні ресурси» [9]. *Актив* – «це *накопичений запас вартості*, що приносить економічну вигоду або низку економічних вигод економічному власнику активу як наслідок володіння ним або використання його протягом

певного періоду часу» [9]. **Активи довкілля** — «це *живі і неживі елементи Землі*, що формуються природним чином, які спільно становлять її біофізичне середовище і можуть використовуватися на благо людства [9].

Землекористування це як «а) види діяльності, так і b) інституційні механізми, введені в даному районі з метою економічного виробництва або підтримки та відновлення екологічних функцій» [9]. **Екосистеми** це «динамічні територіальні комплекси біотичних угруповань (наприклад, рослин, тварин і мікроорганізмів) та їх неживого довкілля, що взаємодіють як функціональне ціле при забезпеченні існування екологічних структур, процесів та функцій» [9]

Рента «це дохід, який отримує власник природного ресурсу (орендодавець або власник землі) за надання його в розпорядження іншої інституційної одиниці (орендодавця або орендаря) для використання у виробництві» [9]. **Ресурсна рента** «це економічна рента, яка нараховується щодо активів довкілля, зокрема природних ресурсів» [9]. **Економічна рента** це «додаткова вартість, що нараховується особі, що набуває, або користувачеві активу, яка розраховується з урахуванням усіх витрат і звичайної норми прибутковості» [9].

В цьому зв'язку, постає питання **методології** щодо **розмежування** функціонування економічних відносин в процесі здійснення земле- і природокористування, тобто **обліку і оцінки екосистемних послуг землекористування** (які досліджені у працях українських вчених, зокрема: «Місія землепорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні», «Облік землекористування в Україні: методологічні проблеми та соціальна земельна рента», «Формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні», «Методологічні проблеми обліку земель територіальними громадами: відсутність системи, зміни пов'язані з війною та євроінтеграцією», «Методологія інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні») [10, 11, 12, 13, 14], а відповідно вартісних часток рентоузгоджувальних доходів від **власності на**

земельну ділянку як об'єкта нерухомості та екосистеми землекористування, де земля як унікальний природний актив, є правом власності Українського народу.

Парадигма інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу завершення (звершення) земельної реформи в Україні в контексті реалізації конституційних положень статей 13 і 14 щодо права власності Українського народу на землю та, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, заключається у переході існуючої концепції інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу формування земельних відносин та системи землекористування: *«земельна ділянка – режим її використання – землекористування як сукупність земельних ділянок – територія»* до новітньої – *«простір – територія – система землекористування – режим землекористування – земельна ділянка»*. На рис. 3 приведено парадигми моделей інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу завершення (звершення) земельної реформи в Україні.

Як видно із рис. 3 авторська модель інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу формування земельних відносин та системи землекористування за парадигмою *«простір – територія – система землекористування – режим землекористування – земельна ділянка»* дозволяє залучити в економічні відносини природні активи землі, здійснювати їх облік та оцінку вартості.

Рис. 3. Логічно-змістовна схема сутності моделей інституціонального (в тому числі землевпорядного) процесу формування земельних відносин та системи землекористування

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Методологічною основою функціонування економічних відносин в процесі здійснення земле- і природокористування, за дослідженнями О.І. Коваліва, є реальне їх розмежування, тобто відповідні вартісні частки рентоузгоджувальних прибутків (доходів) від власності на земельну ділянку як об'єкта нерухомості відокремити від права власності Українського народу як природного об'єкта. Проте, О.І. Ковалівим не розкривається інституціональний (в тому числі землевпорядний) процес такого

розмежування. Запропоновано, для розмежування функціонування економічних відносин в процесі здійснення земле- і природокористування, концепцію обліку та оцінки екосистемних послуг (активів) землекористування. Розроблено логічно-змістовну схему сутності моделей інституціонального (*в тому числі землевпорядного*) процесу формування земельних відносин та системи землекористування. Обґрунтовано, що сутність парадигми інституціонального (*в тому числі землевпорядного*) процесу завершення (звершення) земельної реформи в Україні в контексті реалізації конституційних положень статей 13 і 14 щодо права власності Українського народу на землю та, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, заключається у переході існуючої концепції інституціонального (*в тому числі землевпорядного*) процесу формування земельних відносин та системи землекористування: «земельна ділянка – режим її використання – землекористування як сукупність земельних ділянок – територія» до новітньої – «простір – територія – система землекористування – режим землекористування – земельна ділянка». Крім того, запропоновано здійснити узаконення права власності українського народу на землю шляхом законодавчого введення суспільної власності на землю. Це дозволить у «пучку правомочностей» на земельну ділянку виділити право суспільної власності як українського народу, а відповідно вводити обтяження і обмеження у використанні земель та здійснювати оцінку його вартості. Такий підхід дозволяє залучити в економічні відносини природні активи землі, здійснювати їх облік та оцінку вартості.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі заключаються у розробленні концепції суспільної власності на землю та методології визначення земельно-екологічної ренти від використання цієї власності.

Література

1. Ковалів О. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма. К.: ДІА, 2016. 416 с.
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції, наслідки у контексті якості життя і безпеки населення / [під заг. ред. А.М. Третяка]. Херсон: Грінь Д.С., 2017. 521 с.
3. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 25.10.2024).
4. Ковалів О.І. Алгоритм земельних інтересів як головна передумова звершення земельної реформи в Україні. Збалансоване природокористування. 2015. № 4. С. 96–105.
5. Ковалів О.І. Земля та її природні ресурси – основа подальшої внутрішньої політики в Україні на рентній основі (реальна програма дій). Землепорядкування. 2003. № 3. С. 16–20.
6. Ковалів О.І. Особливості земельних відносин та природокористування в інтересах Українського народу. Ефективна економіка. 2015. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4251>.
7. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н.О., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Відтворювальна вартість землекористування: еколого-економічні та соціальні засади формування. Агросвіт. 2023. № 21. С. 15–24.
8. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 25 сентября 2015 года № 70/1. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ares70d1_ru.pdf (дата звернення 25.10.2024).
9. Центральная основа. Система природно-экономического учета, 2012 год. Организация Объединенных Наций, Европейский союз, Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных

Наций, Международный валютный фонд, Организация экономического сотрудничества и развития, Группа Всемирного банка. Нью-Йорк. 2017. 400 с. URL:

https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seeaRev/CF_trans/SEEA_CF_Final_ru.pdf (дата звернення 25.10.2024).

10. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні. Агросвіт. 2024. № 8. С. 4–14.

11. Третяк А.М., Третяк В.М., Лобунько Ю.В., Лобунько А.В., Вольська А.О. Облік землекористування в Україні: методологічні проблеми та соціальна земельна рента. Ефективна економіка. 2024. № 5. <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/issue/view/149>.

12. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Р.А., Лобунько А.В., Лобунько Ю.В. Формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні. Агросвіт. 2024. № 19. С. 10–20.

13. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Методологічні проблеми обліку земель територіальними громадами: відсутність системи, зміни пов'язані з війною та євроінтеграцією. Агросвіт. 2024. № 22. С. 13–23.

14. Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Р. А., Третяк Н.А., Вольська А.О. Методологія інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні. Агросвіт. 2024. № 23. С. 11–19.

References

1. Kovaliv, O. (2016), *Zvershennia zemel'noi reformy v Ukraini: nova paradyhma* [Implementation of land reform in Ukraine: a new paradigm], DIA, Kyiv, Ukraine.

2. Tretiak, A. Tretiak, V. and Tretiak, N. (2017), *Zemelna reforma v Ukrayini: tendenciyi ta naslidky u konteksti yakosti zhyttya i bezpeky naseleennya* [Land reform in Ukraine: trends and consequences in the context of quality of life and security of the population], Grin` D.S., Kherson, Ukraine.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Order “Concept of the National target program of land use and protection”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (Accessed 25 October 2024).

4. Kovaliv, O. (2015), “Algorithm of land interests as the main prerequisite for land reform in Ukraine”, *Balanced nature management*, vol. 4, pp. 96-105.

5. Kovaliv, O. (2003), “The land and its natural resources - the basis for further domestic politics in Ukraine on rental basis (real program action)”, *Land management*, vol. 3, pp. 16–20.

6. Kovaliv, O. (2015), “Characteristics of land relations and nature management according to the interests of Ukrainian people”, *Efektivna ekonomika*, vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4251> (Accessed 25 October 2024).

7. Tretiak, A., Tretiak, V., Kapinos, N., Pryadka, T. and Tretiak, N. (2023), “Reproductive value of land use: ecological, economic and social principles of formation”, *Agrosvit*, vol. 21, pp. 15-24.

8. UN (2015), “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”, available at: https://unctad.org/system/files/official-document/ares70d1_ru.pdf (Accessed 25 October 2024).

9. UN (2017), *Central and Eastern Europe: System of natural and economic accounting, 2012 god* [Central base. System of natural and economic accounting], United Nations, European Union, Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Monetary Fund, Organization for Economic Cooperation and Development, World Bank Group, New York, available at: https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seeaRev/CF_trans/SEEA_CF_Final_ru.pdf (Accessed 25 October 2024).

10. Tretiak, A., Tretiak, V. and Tretiak, N. (2024), “Land planning mission for the development of ecosystem services in Ukraine”, *Agrosvit*, vol. 8, pp. 4-14.

11. Tretiak, A., Tretiak, V., Lobunko, Yu., Lobunko, A. and Volska, A. (2024), "Accounting of land use in Ukraine: methodological problems and social land rent", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/149> (Accessed 25 October 2024).
12. Tretiak, A., Tretiak, V., Tretiak, R. Lobunko, A. and Lobunko, Yu. (2024), "Formation of the system of land-ecological-economic accounting and reporting in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 19, pp. 10-20.
13. Tretiak, A., Tretiak, V. and Tretiak, N. (2024), "Methodological problems of land accounting by territorial communities: lack of a system, war-related changes, and European integration", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 13-23.
14. Tretiak, A., Tretiak, V., Tretiak, R., Tretiak, N. and Volska, A. (2024), "Methodology of integrated accounting for ecological and economic assets of land use in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 23, pp. 11-19.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2025 р.